

Svi smo mi Hamleti...

E. Koić: Svi smo mi Hamleti. Zarez, br.181., 01.lipnja 2006., str.26.-27.

"Svi smo mi Hamleti..." sumanuto je dokazivao svoju grandioznu ideju mladi glumac, u trenutku kada je doveden na prisilno psihijatrijsko liječenje u tijeku pripremanja svoje najveće uloge, **Shakespeareovog Hamleta**, većini glumaca zasigurno najvažnije i najzahtjevnije uloge, "biti ili ne biti" svakog mladog glumca. Freud je Hamleta smatrao ambivalentnim prema osveti nad očevim ubojicom, jer se dio njega identificirao sa stricem, koji mu je ubio oca i oženio majku. To je u skladu s teorijom **Edipovog kompleksa**, kojeg je Freud prezentirao još u listopadu 1897. godine u knjizi Tri eseja o teoriji seksualnosti (1905.), nakon svojih spoznaja stečenih self-analizom. Teorija govori o tome kako se djeca rađaju sa seksualnim potrebama, a njihovi roditelji su im početni seksualni objekti, odnosno da djeca i roditelji imaju incestuozne fantazije (dječaci prema majkama, a djevojčice prema očevima), ali zbog tabua, obrazovanja, religije, morala, tj. sadržaja i zahtjeva kulture potiskuju te želje, a neki zbog potiskivanja razvijaju neurotske simptome. Nakon toga je u javnosti proglašen luđakom. To je samo jedan od kontroverznih, prihvaćanih i osporavanih Freudovih genijalnih koncepata, kojima je znatno utjecao na budućnost.

Sigmund Freud bio je neuropsihijatar koji je otvorio potisnuti "kraljevski put u nesvjesno" dvadesetog stoljeća svojom psihološkom teorijom o utjecaju nesvjesnog na duševni život, ljudsko mišljenje i ponašanje. Razvio je i kliničku tehniku psihoanalize, kojom se liječe neurotici, koja je postala osnova svim kasnije nastalim načinima pristupa bolesnicima općenito. Njegovi koncepti topike, "psihičkog aparata" i postavke o razrješavanju socijalne dinamike i odnosa s roditeljima tijekom rane seksualnosti, izdržali su sud vremena.

Danas, na primjer, sa sigurnošću tvrdimo kako se stabilna osobnost počinje stvarati u ranom djetinjstvu igranjem važnih uloga koje se kasnije prepoznaju u socijalnim odnosima, te da se ličnost razvija upravljana seksualnim i agresivnim osjećajima i kretanjem od nezrele ovisnosti prema zreloj neovisnosti. Ljudski je razvoj najlakše razumjeti u terminima promjene objekata seksualne želje, koje opet psihički aparat potiskuje stvarajući nesvjesni konflikt. Zbog toga se te represivne želje manifestiraju u snovima, humoru, parapraksijama, pogreškama (zabunama, omaškama, "**Freudian slips**") i simptomima duševnih bolesti, koje su ponekad do neslućenih razina izraz kreativnosti našeg nesvjesnog. Dakle, intrapsihički konflikti su izvori neuroza, a one mogu biti tretirane misaonim dovođenjem nesvjesnih želja i potisnutih sjećanja u svjesno, tijekom psihoanalitičkog tretmana. Zato su, usprkos osporavanjima, Freudova djela doslovno preživjela i pokušaje potpunog uništenja, poput onog kada su nacisti neposredno prije okupacije Austrije 1938. godine u Berlinu javno spalili njegove knjige. U vremenu u kojem je Freud živio i stvarao, trebalo je imati puno intelektualne i moralne snage za korak u nesvjesno koji je poduzeo.

Dokazi u grčkoj mitologiji

Pokušao je dokazati univerzalnu validnost svog modela, a dokaze je potražio u grčkoj mitologiji, etnografiji i komparativnim materijalima, u djelima koja se bave univerzalnom temom odnosa roditelja i djece. Zato je umjesto metafora koristio elemente grčke mitologije i neke od najvećih klasičnih tragedija, poput Sofoklova "Kralja Edipa".

U knjizi Ja i Ono (Das Ich und das Es), 1923. godine razradio je još jedno učenje o ličnosti, "drugu topiku", prema kojoj u strukturi psihičkog aparata sada razlikuje Id, Ego i Nad-ja (Superego). Id ("Es", termin je skovao Nietzsche), radi na načelu "ugode", "Ono" je nesvjesno. Ego funkcionira na načelu "stvarnosti" i svjestan je. Ja je potiskujuća instancija, a obrane koje koristi su uglavnom nesvjesne. Ego je između Ida i Super-ega. Super-ego funkcionira predivjesno na načelu "zabrane" i ideala. Taj unutarnji "strogi glas", dakle, nesvjesno utječe na naše racionalno ponašanje (Ego).

Upravo su **mitovi** izrazito pogodni kao primjeri opisa funkcioniranja stalne borbe tih nesvjesnih instanci, uzdižući Super-ego. Mitske bogove nikada ne možemo zadovoljiti (kao ni super-ego), oni žive negdje na Olimpu, okrutni su i zahtjevni u svojoj idealnosti koju nikada ne možemo doći. **Basne** također moraliziraju. **Biblija** nudi stroge zapovijedi za potiskivanje asocijalnih i neprihvatljivih sadržaja nesvjesnog. Zato sve te literarne oblike izričaja, ali i snove i humor koristimo zapravo za uređenje našeg nesvjesnog, primarno "Ida", s konačnim ciljem uspostave dominacije "Ega" nad njim. Freud ih je nazvao "Kraljevski put u nesvjesno". **Upravo analizom snova, u djelu "Tumačenje snova" objavljenom 1900. godine, Freud simbolično započinje dvadeseto stoljeće.**

U "Interpretaciji snova" Freud postavlja tezu da nesvjesno postoji i nudi metodu za njegovo otkrivanje – **topiku (topology)**. Tako nazivamo diferenciranje psihičkog aparata na određen broj sustava, njihovih odnosa i mjesta. Freud prvo razlikuje tri sustava - **nesvjesno, predivjesno i svjesno**, koje međusobno odvajaju tzv. cenzura koja sprječava prijelaze iz jednog u drugi. Ovdje smatra kako je nesvjesno istovjetno s potisnutim, a između nesvjesnog i svjesnog smješta predivjesno. Predivjesna predodžba nadovezuje se na verbalni jezik, na "predodžbe riječi". Id je tako posve nesvjestan, Ego i Superego djelomično. Stvara se odnos: nesvjesno : predivjesno-svjesno. Predivjesno mora biti filter između nesvjesnog i svjesnog. **Psihoanaliza ("talking cure"), hipnoza i analiza snova** otkrivaju brojne nesvjesne želje kao

i simboliku simptoma. Unutarnji život čovjeka vrlo je bogat i važan izvor za njegove akcije, reakcije, odnosno za njegovo ponašanje. Emocije, želje, fantazije nalaze se u neprestanom pokretu i pomicanju. To neprestano pomicanje unutarnjeg psihičkog života nazivamo psihodinamskim radom. Psihodinamsko razumijevanje ličnosti otkriva nam da naše misli, osjećaji, naše želje i fantazije utječu na naše ponašanje, pokreću ga i mijenjaju.

Simbolički jezik snova

Snovi najbolje ilustriraju logiku nesvjesnog, koja je različita od logike svjesnih misli. Zato psihoanaliza poput literarnih kritičara poklanja pozornost snovima, pogreškama, dosjetkama, jeziku, igri riječima, premještanja, kondenzacije... Sigmund Freud je vjerovao da primarni proces mišljenja ignorira ograničenja postavljena vremenom i prostorom, što se posebno može vidjeti kod djece, ali i u aluzijama, analogiji, fantaziranju, a osobito u poeziji, dosjetkama, šalama, snovima i simptomima.

Snovi govore simboličkim jezikom. Tipični simboli su tijelo kao kuća; za maskulinitet: visoki tornjevi, pipe, klarinet, noževi, ubojito oružje, trčeći konji; feminitet: zvijezde, tjesnaci, dvorišta... Takozvanim "radom sna", latentni kontekst, tj. potisnuta istinska želja se postupkom svojevrstne socijalno determinirane "cenzure" različitim mehanizmima (potiskivanje, premještanje, kondenzacija, simbolizacija i dramatizacija) predsvjesno sekundarno elaborira, tako da se sjećamo samo svjesnog, manifestnog konteksta, koji možemo podnijeti i nekome ispričati.

Bajkovito uređenje nesvjesnog

Danas su mitovi izgubili svoju ulogu jer ne predstavljaju modele ponašanja pogodne imitaciji, osim Super-ego ideala. Međutim, osim snova, bajke su još uvijek žive i korisne za uređenje našeg nesvjesnog. Tim područjem se posebno pozabavio kontroverzni psihijatar, **Bruno Bettelheim**, analizirajući značenje bajki psihoanalitičkom metodom. To je i jedan od mogućih putova za bolje razumijevanje Freudovog načina razmišljanja.

Za razliku od basni koje uglavnom moraliziraju (npr. "Cvrčak i mrav"), mitova koji slave Super-ego ideal i mahom su pesimistični, likovi iz bajki uglavnom žive na zemlji, nude magičnu pobjedu Ega nad Idom, najčešće završavaju ne nudeći konačna rješenja, već prepuštaju mašti odluku o tome koliko će poruka ponijeti. Gotovo svaka bajka je konačna, završava sretnim krajem i teško ju je nastaviti jer svaki postavljeni problem biva riješen. Bajke su završene i savršene, kao djetinjstvo. Poglavlje života u kojem pronalazimo njegov smisao, vjeru i nadu u budućnost.

Samo je još jedan genije uspio oživjeti i nastaviti bajku - Steven Spielberg. Njegov **Petar Pan**, zaboravo je tko je zapravo, odrastao je i postao dosadan, sve dok se nije prisjetio, pronašao svoje sretno misli i ponovno poletio!

Jeste li se ikad upitali zašto djeca tako vole bajke i crtiće o čudovištima koja proždiru, baš u dobi kada se najviše plaše mraka? Zašto svi volimo gledati [Hitchcock](#)ove filmove? Zašto vijesti iz crnih kronika plijene pozornost i prodaju novine? Zašto **Crvenkapica** ima baš crvenu kapicu? Tko je vuk, a tko lovac?

Zato što bajke prenose poruke našem nesvjesnom, predsvjesnom i svjesnom umu da zlo uvijek gubi, a vrlina pobjeđuje. Uvjeravaju nas da možemo uspjeti, usprkos svim teškoćama i da se zločin ne isplati, jer uvijek slijedi kazna, pa nas strah od kazne sprječava činiti zlodjela.

U bajkama se strah od smrti prevladava bliskošću s drugima, jer se tako stječe emocionalna sigurnost i trajnost postojanja, bez osjećaja odvajanja. Tako nestaje depresija i sadašnjost nije strašna ako postoji nada u budućnost. Strah od proždiranja uvijek nestaje kada dječčić-junak pobijedi vješticu ili čudovište, a samo u bajkama smo sigurni da će je doista i pobijediti. Maleni će lukavstvom pobijediti džina, David Golijata. Bajkama poručujemo djeci kako nikada ne treba odustati ma kako teško bilo, jer je moguće pobijediti. Jedino je važno, na put u tu fantazmatsku bajkovitu stvarnost – ponijeti povratnu kartu.

Dinamika bajke napreduje kao ličnost. One počinju "nekad davno" (u djetinjstvu, dok smo mladi duhom, u unutrašnjosti našeg uma), od ida (najmlađi sin), kroz borbu sa superegom (zlim čarobnjakom), sve do uspostave kontrole i dominacije Ega. Kao u priči o **tri prašćića**. Prva dva prašćića pretpostavljaju načelo zadovoljstva kroz igru, nasuprot načelu realnosti (trud u izradi skloništa) i stradavaju od vuka, koji predstavlja animalnu prirodu, nagone. Treći prašćić je realniji i pobjeđuje vuka. Sva tri prašćića predstavljaju zapravo jedno biće na različitim stupnjevima razvoja tijekom kojih niži stupnjevi moraju nestati kako bi ustupili mjesto onima koji dolaze. Bajke su vrlo slične primarnom procesu mišljenja, unutrašnjim doživljavanjima djeteta i snovima, koji su za djecu stvarnost. Djevojčica iz susjedstva je na traženje da opiše san u kojem je sanjala ujaka odgovorila: "Ali ti sve znaš jer si bio tamo sa mnom."

Odrastanje bajkama

Za shvaćanje odnosa Ida, Ega i Super-Ega dobar je primjer **Tisuću i jedna noć**, u kojoj razočarani car Šahrijar ne vjeruje da ga i jedna žena može istinski voljeti, pa ubija djevice nakon strastvene noći (poput Ida, kojeg ništa ne zaustavlja u zadovoljenju nagona). No pojavljuje se Šeherezada, prepuna moralnih vrлина (pod utjecajem Super-ega) i uspješno svojim pričama kontrolira strasni i ubilački carev Id (ona je Ego). Tako ona zadobiva sreću za sebe i za nesretnog cara koji više ni u što nije vjerovao. Naučili smo da ako ovladamo sobom, bit ćemo sretni.

Id je u bajkama često u obliku opasnih čudovišta ili neukroćenih životinja koje je teško ali ipak moguće kontrolirati, kao na primjer "**Ljepotica i zvijer**". Životnjski nagoni s jedne strane i ljudi "čista srca" s druge strane predstavljaju naše dualno postojanje. Ponekad su u bajkama životinje i pomagači. To nas uči kako ne možemo sami uspjeti, već moramo otići od kuće i izložiti se iskušenjima. Sve to činimo kako bismo odrasli.

Prije integracije ega i diferencijacije spolnosti postojali su "**Bratac i sestra**" ili **Ivica i Marica**. ("Ne znam jesam li se igrao s dječćima ili djevojčicama na plaži. Svi smo bili goli."). A u svakoj bajci postoji i dobro i zlo. To nije ambivalencija, već polarizacija, istovremeno postojanje, uglavnom bez sredine. Tako je lakše shvatiti razliku i opredijeliti se nakon poistovjećivanja, bez obzira na ponekad upitan moral lika (npr. **Mačak u čizmama**, ili spretni lopovi u mnogim filmovima). U tim slučajevima bitnije je uvjerenje kako je moguće savladati prepreke ako se suočimo sa životom.

Likovi prolaze sve faze ranog razvoja. Ivica i Marica (u oralnoj fazi razvoja) žele pojesti kućicu, a vještica bi pojela njih. Crvenkapicu je vuk doista i pojeo, mada je imala crvenu kapicu. Je li ona bila naivna i znatiželjna, pa je zapravo zavedena a ne pojedena? Bettelheim smatra kako crvena kapica simbolizira djevojčinu spolnu zrelost, a znatiželja spolnu radoznalost, pa zato nije poslušala majku i skakutala je šumom stramputicom. Na kraju priče je spašava otac-lovac ubijajući divlju zvijer. I u bajci "**Čarobni grah**" dječćak se prerano hvalio svojom potencijom: grah je rastao u visine, no falusnu je simboliku pokvario div koji ga je pokušao uništiti.

Mada je **Pepeljuga** u materijalnom siromaštvu i pepeljava, ipak je kraljević sagledao njene stvarne vrline zahvaljujući fetišu cipelice. Kao da je pepeo očistio. Pepeljuga je zapravo bila čuvarica ognjišta, u kuhinji.

Edipalni sukobi s odraslima u bajkama su česti, posebno sa "zlim maćehama", koje su ljubomorne na kćer svoga muža pa je otruju kao Snjeguljicu. No spašavaju je preedipalni **patuljci** (niska rasta, bez roditelja, žena i djece, muškarci koji to baš i nisu), sve dok u prinčevom naručju ne iskašlje preedipalnu, oralnu jabuku. Tek tada može "živjeti sretno do kraja života"...

Majka je u djetinjstvu definitivno najvažniji lik. Pojavljuje se u dva aspekta: dobrom koji pruža svekolike ugone i lošem koji uči i frustrira tijekom odgoja. Zato je strašno izgubiti je.

Nesvjesno je kreativno

Ne treba se bojati bajki niti dječjeg života u njima. Podrška mašte je nužna za razvoj ličnosti i bolje shvaćanje stvarnosti. Da bismo se razvijali, moramo se probuditi iz stogodišnjeg dječjeg sna, kao *Uspavana ljepotica*. Poput *Zlatokose* moramo naći svoje mjesto u svijetu (ni premali ni preveliki krevetić). Samo ne smijemo otvarati baš sve sobe, jer *Modrobradi* prijete osvetom za neposlušnost.

Nije lako analizirati bajke, snove, kao ni druge aspekte svakodnevnog života. No dobro je obratiti pozornost na njih i češće se pitati koje je značenje nekog sna, pogreške, ponašanja ili bolesti. Nesvjesno je kreativno do neslučenih razina, pa ako nismo pjesnici, slikari ili kipari, možda smo – bolesni. Zato se svatko, poput psihijatra, može upitati: Zašto sam npr. debeo? Ili Zašto su mi baš sada popucale kapilare na licu pa ružno izgledam, kao da sam označen žigom? Upitajmo se "Zašto?" i pokušajmo odgovoriti na to jednostavno pitanje. Pokušajmo tehnikom slobodnih asocijacija, govoriti što nam tog trenutka padne na pamet. Polako. Vjerojatno ćemo pronaći odgovor.

Mali Marko je od trenutka kada se susreo s bajkom o Petru Panu – postao Petar Pan! Uporno je gledao samo taj film, listao slikovnice, tražio da mu se čita priča. Dobio je na poklon odijelo Petra Pana i nije ga skidao. Grčevito je plakao dok se pralo u stroju. Roditelji su bili izluđeni i stidjeli su se jer ga nije skidao ni dok je spavao, bio u vrtiću, ni u hotelu na večeri s roditeljima i njihovim znancima-uglednicima... Nažalost, nisu poslušali savjet i razgovarali s njim o tome, već su se ljutili i kažnjavali ga. Nakon dvije godine takvog ponašanja koje je svima osim roditeljima bilo simpatično, jednom prilikom sam ga upitala: Marko, tko je Petar Pan? Odgovorio je: On je dječak koji nije želio odrasti i čuva izgubljene dječake. To su oni koje su mama i tata izgubili. Iznenadio me: Pa zar su tebe mama i tata izgubili?. Da – odlučno je rekao. To je na žalost bilo točno. Izgubili su ga i zaboravili u svojim svađama, za koje nitko nije znao. Uslijedio je razvod. A Marko je ostao sam, zaboravljen i izgubljen, a trebao je biti centar svoga svijeta. Nije ga trebalo tući da skine odijelo, već ga je trebalo pitati, zagrliti i pronaći, da ne bude usamljen, da osjeća kako je voljen. Tada se ne bi spašavao bajkom.

Tamo gdje ljubav nedostaje, ponekad se napetost pokušava savladati arhaičnim ili patološkim načinima i bez naše volje, tj. aktiviraju se tzv. mehanizmi obrane. Npr. nijekanje (istina ponekad i nije tako loša), reaktivna formacija (ja stvarno, stvarno, stvarno, volim svoju sestru.), identifikacija (ja zapravo želim biti zlostavljan ili zlostavljač), racionalizacija (mi znamo kamo to vodi...), generalizacija (svi su psihijatri malo pomaknuti), intelektualizacija (npr. djela Woodya Allena), sublimacija (Volim raditi skulpture golih žena; On je potpuno

posvećen suzbijanju porno-kriminala / ili droge), projekcija (ne, nisam to ja učinio, već ona), premještanje (šef je ljut na mene, ja sam ljuta na muža, suprug je ljut na naše dijete, dijete tuče mačku...), potiskivanje (ako ti se to ne sviđa, laži o tome, posebno samom sebi). Većina ljudi ima vrlo razvijen obrazac potiskivanja koji stvara veliku količinu nepoželjnih emocija i obrazaca u našoj podsvijesti koji su vrlo jaki te im se vrlo teško oduprijeti. Jednom riječju, te emocije i obrasci kreiraju našu realnost. Uglavnom, nismo svjesni tih obrazaca te se onda pitamo zašto nam se događa to što nam se događa te zašto naš život ide tijekom kojeg ne želimo.

Svaki put kad potiskujemo trošimo svoju dinamičku moć, trošimo energiju, što smanjuje naše prirodene potencijale i sposobnosti, pa nastojimo tu energiju potražiti izvan nas, na primjer, u cigaretama, hrani, alkoholu, drogama, seksu, poslu... Ili možemo pokušati svoj život učiniti sličnim bajci sretnog završetka, jer svako ružno pače prije ili poslije postane prekrasni labud. Potrebno je samo malo ljubavi. Mrvica. I tada je smisao života pronađen.

Prema Freudu i Bettelheimu, kad nesvjesnim sadržajima dopustimo doprijeti do svijesti npr. kroz bajke, maštanje i igru, njihova potencijalna razorna moć je umanjena i može poslužiti pozitivnim ciljevima.

Kroz bajke se u djetinjstvu možemo slobodno sukobiti s onim što nas najviše uznemiruje, s bezobličnim, bezimenim strepnjama i kaotičnim gnjevnim i nasilnim fantazijama zbog kojih se ponekad osjećamo kao čudovišta. Znamo da svi ljudi nisu uvijek dobri, jer nismo ni sami, pa čak često i kad jesmo dobri, bolje da nismo...

Freud je stvorio psihoanalizu kako bismo mogli prihvatiti prirodu života, a da nas to ne porazi, već da nam pomogne pronaći smisao svog postojanja, ako se nepokolebljivo suočimo s tegobama. Tijekom psihoanalize možemo poput *Alise u zemlji čuda*, sebe doživjeti poput umjetničkog djela, pronalazeći bogatstvo sadržano u dubinama svoje ličnosti.